

KARTONNEN DOZEN

Tom Lanoye

VOOR HET LEZEN

Luisterfragment 1

Volg de instructies van je leerkracht.

ONTHAAL VAN DE ROMAN

In een reeks over hoogtepunten uit de Nederlandstalige literatuur schrijft Peter Jacobs op 24 november 2006 in *De Standaard* over *Kartonnen dozen*:

*Toen de Vlaamse schrijver Tom Lanoye in 1991 zijn tweede roman, *Kartonnen dozen*, publiceerde, hadden enkele politici hem net in de ban gedaan vanwege zijn ‘verloochening van de eigen volksaard’ en zijn ‘propaganda voor permissiviteit’. Grote woorden die van *Kartonnen dozen* alleen maar een bestseller konden maken. Gelukkig werd Lanoyes autobiografische verhaal over de liefde van een jongen voor een jongen, ontloken tijdens een zomerkamp van het christelijke ziekenfonds en bijna geconsumeerd tijdens een laatstejaarsreis van het college, niet alleen daarom onsterfelijk. *Kartonnen dozen* is een van de ontroerendste coming of age-romans in de Nederlandse taal.*

- 1 Wat betekent ‘verloochening’?
- 2 Wat betekent ‘permissiviteit’?
- 3 Wat is een *coming of age*-roman?
- 4 Welk verband legt Jacobs tussen de afkeuring van de roman en het succes ervan?

EXTRA ACHTERGROND

De roman *Kartonnen dozen* bestaat uit drie ongenummerde hoofdstukken en een epiloog, en bevat als motto een fragment uit een gedicht dat Lanoye in de bundel *Hanestaart* (1999) publiceerde.

WOORDENSCHAT

Het lezen zal makkelijker verlopen als je eerst controleert of je de betekenis van de volgende woorden/uitdrukkingen kent.

provincienest (p. 7)	penicilline (p. 29)
ziekenfonds (p. 7)	soutane (p. 47)
twijnderij (p. 16)	brevier (p. 47)
alchemie (p. 24)	de middenstand (p. 48)
associatief (p. 28)	leek/leken (p. 49)
kadaster (p. 28)	ostentatief (p. 69, 92)
caleidoscoop (p. 28)	eunuch (p. 96)
epitheton/epitheta (p. 29)	sublimatie (p. 119)

ANALYSE

DEEL 1 – p. 7-44

- 1 Het boek begint als volgt:

Dit is het verhaal van een banale liefde en haar verterende kracht. Zij overviel mij aan het begin van de jaren zeventig in het onooglijke provincienest P. Zij had als voorwerp: hij die ik pas sinds drie jaar een alledaagse knul kan noemen, maar die ik daarvoor jarenlang in het diepste geheim benoemde met alle namen die de wereld ooit verzonnen heeft voor alles wat onbereikbaar is en fel betracht, wat uitdaagt en verscheurt, schoon is en halfzacht. Zijn ware naam was Z.

Ik ontmoette hem voor het eerst op de leeftijd van tien jaar. Dat weet ik nog precies, omdat onze ontmoeting plaatsvond op een reis georganiseerd door het ziekenfonds. (p. 7)

- a De verteller geeft al onmiddellijk de kern van het boek weer.
Bespreek de vertelsituatie.
 - b Is de verteller nog altijd verliefd op Z?
- 2 Is de verteller betrouwbaar?
 - 3 Lees het volgende fragment.

Het was een tijdperk waarin het toerisme nog maar pas begonnen was aan zijn allesvernietigende opmars. Van Scandinavië tot aan de Côte d'Azur zou geen landschap gespaard blijven voor vermindering door snelwegen en hotels. Van Dublin tot Wladiwostok zou geen gezin ontkomen aan de terreur die erin bestaat alles achter te laten wat je lief is,

in den vreemde veertien dagen 'lekker te gaan rielèksen', om daarna, thuisgekomen, de oude sleur weer op te nemen alsof er niets gebeurd is. In het spoor van deze waanzin zou zich in de loop van de daaropvolgende jaren zelfs een gigantische industrie ontwikkelen, die eerst het gezin als groep, en later ieder gezinslid afzonderlijk, ertoe zou brengen over te gaan tot de aanschaf van alle attributen van de moderne toerist. Gebloemde hemden, fototoestellen, zaklantaarns, zakventilatoren, zakradio's, reisgidsen, reisetuis, zonnebrandcrème, zonnebrillen, strandballen. (p. 9-10)

Hoe staat de verteller tegenover het toerisme? Herken je vandaag nog iets in die beschrijving van het toerisme?

- 4 Welke drie kwalen heeft de verteller vanaf het moment dat hij weet dat hij op reis zal vertrekken (p. 11-12)?
- 5 De verteller beschrijft het vakantieverblijf in de Ardennen als volgt:

*Een eind buiten A***** lag het gebouw van de Christelijke Mutualiteiten. Een archetypisch pand voor groepsvakanties. Kazerne, school en rustoord tegelijk. Gelegen op een hoogte te midden van de naaldbossen. Een geasfalteerde oprijlaan die uitkwam bij de hoofdingang. Beneden een kantine, een ontspanningszaal, een keuken. Op de eerste verdieping sanitair en slaapzaal voor de kinderen. Daarboven de verblijven van leiders en personeel. Overal veel ramen, nauwelijks gordijnen. In elke zaal een luidspreker voor ontwaakmuziek en belangrijke berichten. Rond het gebouw plantsoenen die we niet betreden mochten. Voorts een voetbal- en een basketbalplein. (p. 14)*

Wat bedoelt de verteller met 'kazerne, school en rustoord tegelijk'?

- 6 In de tekst zijn er heel wat verwijzingen naar het feit dat de verteller schrijver zal worden of toch tenminste veel interesse in verhalen heeft. Geef er enkele.
- 7 Wat vindt de verteller in het begin zo aantrekkelijk aan Z.?
- 8 Veel herinneringen heeft de verteller niet meer aan de vakantie. Hij herinnert zich eigenlijk vooral drie beelden. Welke?
- 9 In dit deel kondigt de verteller al aan dat de liefde voor Z. tot mislukken gedoemd is, doordat beiden niet gelijkwaardig zijn.
Leg dat uit aan de hand van twee voorbeelden en gebruik een citaat uit het boek.

DEEL 2 – p. 45-87Situering

Op de secundaire school ontmoet de verteller Z. opnieuw. Pas in het derde jaar, wanneer ze in dezelfde klas zitten, worden ze vrienden.

- 1 Na zijn communie begint de verteller te lezen in *Het Rode Boekje Voor Scholieren* (p. 45). Naar welk boekje verwijst de verteller?
- 2 Op het college waar de verteller terechtkomt, zijn de gevolgen van onder andere het studentenprotest zichtbaar. Hij beschrijft dat de school een mutatie doormaakt. Wat is een van de zichtbaarste veranderingen?
- 3 Nemen de leken de school zomaar over?

4 Luisterfragment 2

Vraag bij het luisterfragment (p. 52-53):

De verteller spot met de manier waarop er wordt lesgegeven en hoe het er op de school aan toegaat.

Noteer opvallende verschillen en gelijkenissen met de situatie op jouw school.

- 5 De directie boort de vrijheid van de leerkrachten op een subtiele manier de grond in. Hoe doet ze dat?
- 6 Lees het volgende fragment.

En herinnert u zich, lezer, door de kruitdampen van deze meelijwekkend mislukkende revolutie heen, dat ene jongetje dat in uw klas altijd op de eerste bank zat? Die kleingebleven etter die op elke vraag van de leraar het antwoord al meende te weten nog voor de brave man was uitgesproken, en die constant met zijn opgestoken vinger zat te zwaaien als een boompje in de storm. Het uitslovertje dat onvermoeibaar alle taken monopoliseerde, van het schoonmaken van het bord tot en met het organiseren van de verkiezingen van de klassenverantwoordelijke toe. Verkiezingen die hij moeiteloos won omdat hij de enige was die zich kandidaat wilde stellen voor zoiets doms. De lul-de-behanger die als enige verkozene naar elke klassenraad in de bezinningsruimte blééf gaan, daar iedereen op de zenuwen werkend door uitgebreid te spechen, zwaaiend met de resultaten van absurde enquêtes en petitie die hij zelf had opgesteld en verricht. Dat opdondertje met zijn ziekenfondsbril en zijn grote mond. Dat jongetje was ik. Ik was het, lezer, die uw gezapige verveling verstoorde en u tot waanzin dreef. (p. 55-56)

De verteller spreekt in dit fragment de lezer op een bijzondere manier aan.

Wat is de bedoeling en het effect daarvan?

- 7 Wat is de link tussen de scène in de turnzaal op p. 63 en de masturbatie door de verteller?
- 8 De moeder van de verteller is op een bepaald moment ongerust over zijn gezondheid. Hij ziet er vermoeid uit, en zijn moeder zorgt voor extra eten:

De wallen die zich in de loop van de week onder diezelfde ogen hadden gevormd, baarden mijn moeder zo veel zorgen dat ze een extra krachtige bouillon trok van ossenstaart en mergpijp, en ook paardenbiefstuk op het menu zette, met spinazie en tomaat, gevolgd door rijstepap met kaneel en bruine suiker. (p. 70)

Waarom is die ongerustheid onterecht?

- 9 Verklaar het gedrag van de verteller in de volgende scène.

Toen voelde ik het. Een hand op mijn schouder, een hand om mijn arm. Twee lippen op mijn wang.

Ik sprong verontwaardigd op. Vloekte. Wreef met een hand over mijn wang. Ik wist dat ik niet mocht overdrijven wilde ik mijn verrassing geloofwaardig doen overkomen. Maar tegelijk vond ik geen andere manier om mijn geluk te vertolken dan door te overdrijven in mijn verontwaardiging. Vetzak! riep ik. Ik slaakte wel een dozijn keer het obligate braakgeluid. Ik stampvoette zelfs. Iedereen was aan het schateren, Z. op kop. Zijn ogen schitterden tussen zijn wimpers. Ach zo, dacht ik, overmoedig wordend. Ach zo, je lacht? En toen nam ik mijn weerwraak. Bewust en des te zoeter. Ik deed waar zijn vorige slachtoffer niet aan had gedacht. Ik dook op Z. af en voor hij goed en wel wist wat er gebeurde, had ik hem een klinkende kus verkocht op zijn lippen. Nu was het zijn beurt om verontwaardigd te zijn. Hij spuwde en maakte braakgeluiden dat het een aard had. De anderen kwamen niet meer bij. (p. 78)

- 10 Waarom is de tweede doos uit dit deel 'de schizofrene, de tweespaltige'?
- 11 Afsluitend: welke beelden blijven de verteller bij van zijn verblijf in Zwitserland?

DEEL 3 – p. 88-152

- 1 De verteller bewondert zijn leraar Nederlands, Mussolini. Aan hem dankt hij zijn liefde voor de literatuur. Toch heeft hij dubbele gevoelens tegenover de man. Leg uit.
- 2 Wat is de voornaamste kritiek die de verteller in het volgende fragment heeft op de Vlaamsgezinden?

Want Vlaanderen was nu zelfstandig geworden en zie, almeteen was het pafferig van welvaart geworden en opgeblazen van eigendunk en het was kapotverkaveld en

uitgeleverd aan de betonbaronnen en volgebouwd met veel gekonkelfoes en doofpotten, dus nog altijd op zijn Belgisch tiens, en het stond volgepropt met autostrades en fabriekskes en sluikstortputten en mottige fermettes die ‘Huize Canteclaer’ of ‘Het Ros Beiaard’ heetten. En daar waar de weide die het verzamelpunt was van de Metaalprocessie vroeger ieder jaar zwart zag van de brave Vlaminkskes, stonden nu dikkenekken en arrivés op elkaars tenen te trappen en te nagelbijten tot de Processie gedaan was zodat ze in hun nieuwe Mercedes konden springen met heel de familie om naar een nieuw restaurant te rijden om het nieuw gastronomisch menu te proberen, gestoomde zeetongrepen op een bed van slijmerwten en ossehaas met moes van spruiten en oesterzwammen met krentenpitten, en de enige keer dat ze nog protesteerden was als de wijngaardslakken escargots werden genoemd. Ze war en zo lang de underdog geweest dat ze niet anders meer konden dan de underdog te spelen, en om zichzelf te doen helpen geloven in die maskerade kwamen ze één keer per jaar allemaal samen staan zwaaien met gezwollen woorden en versleten vaandels [...]. (p. 107)

3 Welke schrijvers/dichters leert de verteller allemaal kennen dankzij zijn leraar Nederlands, Mussolini?

4 Luisterfragment 3

Vragen bij het luisterfragment (p. 99-101):

a Bespraken jullie in de klas ook Guide Gezelle? Misschien bespraken jullie zelfs het gedicht ‘Dien Avond en die Roze’. Wat weet je nog uit de les?
Vergelijk jullie lessen met de les die de verteller beschrijft.

b Waarom maakt het gedicht zo’n indruk op de verteller?

c Waarom is de verwijzing naar het masturberen in de auto een vorm van zelfspot?

d Hebben jullie een verklaring voor de woede van de leerkracht?

5 Vergelijk de beschrijving van het Athene uit de jaren 70 met onze hedendaagse steden.

En Athene wás onleefbaar. Hitte, smog, verkeersdrukke. De Acropolis bleek slechts ten dele toegankelijk, het Parthenon mocht je al helemaal niet betreden en de Kariatiden van het Erechteion waren grotendeels aan het gezicht onttrokken door de steigers waar ze in stonden. Ze zaten ook nog onder de pokken van de zure regen, voorzover ze al niet verbrokkeld waren door de trillingen van de moderne metropool, waar de Acropolis bovenuit torende als een kapotte koelkast die prijkt op de top van een afvalberg. Toch stonden de buitenlanders in rijen aan te schuiven, zonnebril en fototoestel in de aanslag [...]. (p. 124)

- 6 Vergelijk het gedrag van de leerlingen op de eindejaarsreis met nu. Zie je verschillen en overeenkomsten tussen de jaren 70 en 2020?

Ze droegen me evenmin op handen. Het kon hun eenvoudigweg niet schelen. In Rome waren evenveel musea als hier, en hier was evenveel wijn als in Italië, dus wat maakte het uit? Voor De Slome en zijn twee vrienden hadden we net zo goed in Ti boektoe kunnen verblijven. Ze meldden zich ziek, sloten zich op in hun kamer, begonnen de dag met een ontbijt van whisky of ouzo, versneden dit tegen de middag met harswijn en lagen tegen de avond in coma op de vloermat, naast een asbak boordevol peuken van zelfgerolde sigaretten. De anderen leefden iedere dag naar de enige twee hoogtepunten toe: de vrije uren 's middags en de vrije uren 's avonds. 's Middags werd het strand bezet, 's avonds werd de stad afgeschuimd. We gingen op zoek naar drank, avontuur en ontucht. Dat eerste vonden we direct. In goeddraaiende toeristencafés die we liever meden. Want we wilden de Griekse onderwereld in haar totaliteit leren kennen. Na drie uur speuren vonden we in een buitenwijk een virtueel failliete dancing die er louche genoeg uitzag om tot onze verbeelding te spreken. De uitbater ontving ons met open armen en trommelde telefonisch al zijn neven op om de tent een minder lege aanblik te helpen geven. (p. 127-128)

- 7 Wanneer de verteller alleen met Z. in de kamer is, krijgen we plotseling een hele dialoog te lezen (p. 131-134).
Wat is daarvan de bedoeling? Wat is het effect van de regieaanwijzingen tussen haakjes?

EPILOOG

- 1 Tot wie richt de verteller zich in de epiloog?
- 2 Hoe blikt de verteller terug op de vrouwen met wie hij een relatie heeft gehad?

AFSLUITEND

- 1 Suggestie: Klasgesprek over geaardheid en hoe wij nu omgaan met seksualiteit. Zijn de gevoelens van de verteller herkenbaar? Kan het verhaal een hulp zijn voor mensen die worstelen met hun seksualiteit? Krijgen hetero's door het verhaal meer begrip voor mensen met een andere geaardheid? Verhoogt het begrip voor homoseksualiteit door het lezen van het boek? Welke scènes vind je tragisch? Welke scènes vind je grappig? Denk je dat het boek therapeutisch was voor de schrijver? Is het boek nog actueel of is het gedateerd?
- 2 In een reeks over hoogtepunten uit de Nederlandstalige literatuur schrijft Peter Jacobs op 24 november 2006 in *De Standaard* over *Kartonnen dozen*:

*Toen de Vlaamse schrijver Tom Lanoye in 1991 zijn tweede roman, *Kartonnen dozen*, publiceerde, hadden enkele politici hem net in de ban gedaan vanwege zijn ‘verloochening van de eigen volksaard’ en zijn ‘propaganda voor permissiviteit’. Grote woorden die van *Kartonnen dozen* alleen maar een bestseller konden maken. Gelukkig werd Lanoyes autobiografische verhaal over de liefde van een jongen voor een jongen, ontloken tijdens een zomerkamp van het christelijke ziekenfonds en bijna geconsumeerd tijdens een laatstejaarsreis van het college, niet alleen daarom onsterfelijk. *Kartonnen dozen* is een van de ontroerendste coming of age-romans in de Nederlandse taal.*

We bespraken dat fragment bij de start. Kun je – met wat je nu weet – de volgende zinnen/beweringen beter verklaren?

- a *Het boek werd in de ban gedaan vanwege zijn ‘verloochening van de eigen volksaard’.*
- b *‘propaganda voor permissiviteit’*

CREATIEF

OPDRACHT 1: TERUGBLIK NAAR JE EERSTE REIS MET DE JEUGDBEWEGING, SCHOOL ...

- 1 Denk terug aan de eerste reis die je ondernam met de jeugdbeweging, de school ... Misschien ging je zelfs op reis met een ziekenfonds. Beschrijf het vertrek. Waarschijnlijk brachten jouw ouders je naar een vertrekplaats. Beschrijf dat vertrek. Welke gevoelens heb je? Wat zie je? Hoe gedragen je ouders zich? De kinderen? Hoe zal de reis verlopen? Schrijf de scène in de ik-persoon.

- 2 Vergelijk je beschrijving met de scène die Tom Lanoye schetst in *Kartonnen dozen*.

Beeld: het bekiezelde parkeerterrein van het Stedelijk Zwembad van P. Daarop, centraal, de zeven autocars van het bedrijf 't Soete Waesland, met stationair draaiende motor. Zeven blauwronkende vestingen van glanzend metaal en glas, de zijluiken van hun harnas naar boven openstaand als averechtse valbruggen, inkijk verlenend in hun holle buik. Naast iedere autocar een rij van kartonnen koffers, allemaal dichtgebonden met een rafelig touw en met op de stippellijnen van de uitvergroete ansichtkaart in viltstift de naam en het adres van de jeugdige eigenaar. Rond deze autocars, als belegerende troepen, de geparkeerde wagens van de afscheidnemende ouders. Boven dit alles een onwerkelijke zon, bros als een beschuit. (p. 12)

Welke overeenkomsten zie je? Welke duidelijke verschillen? Beschrijf zowel de inhoud als het taalgebruik.

- 3 Herwerk je eerste versie.

OPDRACHT 2: EEN LEERKRACHT BESCHRIJVEN

Lees de beschrijving van een van de leerkrachten van het college. Durf je het aan om Lanoyes schrijfstijl te imiteren en zelf een dergelijke beschrijving van een van jouw leerkrachten te maken?

Als de Mof binnenkwam en de deur achter zich sloot, viel er een stilte als voor een executie. Die stilte bleef zolang hij in de klas vertoefde. Als hij rookte, rookte hij filtersigaretten die hij met één kort gebaar in een benen pijpje schroefde. De monocle ontbrak, en ook de laarzen en het SS-uniform. Voor de rest was zijn bijnaam zonneklaar. Een lange, knokige man met een wreed gezicht. Hoog voorhoofd, bolle ogen, een mond zonder lippen. In de leraarskamer kwam hij zelden. Hij liep altijd alleen door de gangen, hield het hoofd geheven als een heiland. Zijn smalle schouders torsten een taak die niet van deze wereld was. Ascese op de rand van zelfkastijding. Tegelijk waren zijn bewegingen overdreven delicaat. Bij het zitten kruiste hij de benen sierlijk, hield het hoofd smartelijk schuin en streelde met twee vingers zijn oorlel. Hij las Griekse teksten voor met tegenzin, alsof elk woord dat hij declameerde een parel was voor de zwijnen die hij in ons zag. Zijn blik dwaalde gedurig af en bleef soms haken aan een gedachte die kilometers verder lag dan de muur waar hij naar staarde. Dan zweeg hij, midden in een volzin. Iedereen hield de adem in. Hij bleef maar staren. Soms vergat hij helemaal dat hij in de klas zat en begon in zijn neus te pulken, zijn blik nog steeds op de muur. Niemand durfde zelfs maar te gniffelen. Hij bekeek de snot van dichtbij, draaide er een bolletje van, kleefde het onder de zitting van zijn stoel en nam de draad weer op in de Anabasis van Xenophon. (p. 93)

VERWERKINGSOPDRACHTEN

OPDRACHT 1: PRESENTATIE

Groepswerk volgens de principes van het coöperatief leren:

- gelijke deelname,
- individuele aanspreekbaarheid,
- positieve wederzijdse afhankelijkheid,
- simultane interactie.

1 Elke leerling maakt een presentatie over een bepaald hoofdstuk/bereidt een presentatie over een bepaald hoofdstuk voor. (De leerkracht bepaalt hoe dat precies wordt aangepakt en geeft bijvoorbeeld elke leerling een hoofdstuk.)

Voorwaarde: vijf dia's en twee citaten

2 De leerlingen gaan in groepjes van drie zitten en maken samen een volledige presentatie. Elk groepslid heeft één hoofdstuk voorbereid. De groepsleden hebben dus elkaars voorbereiding nodig.

Extra: inleiding + conclusie met beoordeling + de epiloog

- 3 Presentatie van alle hoofdstukken, telkens een of twee leerlingen uit een groepje per hoofdstuk. De groepjes weten dus niet welk hoofdstuk ze plenair moeten voorstellen.
- 4 Evaluatie van de presentaties.

OPDRACHT 2: LEESERVARING KOPPELEN AAN THEATERRECENSIES

In 2003 verscheen er een theaterbewerking van het boek *Kartonnen dozen*. Je vindt twee recensies in de bijlagen.

Koppel de informatie uit de recensies aan je leeservaring.

Zie je overeenkomsten? Verschillen? Liggen er andere klemtonen? ...

OPDRACHT 3: KLASGESPREK OVER DE ROMAN

Is het waar dat je je eerste grote liefde nooit meer vergeet?

Bewaar je zelf op een bepaalde manier jeugdherinneringen? Bekijk je bijvoorbeeld soms oude foto's? Deel je online jeugdherinneringen? Wat is het effect? Kun je dat vergelijken met de herinneringen die in de roman aan bod komen?

Is een ongelukkige jeugd een goudmijn voor een schrijver? Op welke manier is de verteller ongelukkig?

De roman gaat duidelijk over Toms eigen leven. Moet zo'n autobiografische roman waarheidsgetrouw zijn of niet? Hoe voelen de mensen zich die zich herkennen in bepaalde personages? Hoe zou Z. zich gevoeld hebben wanneer het boek uitkwam?